

NÉPVÁNDORLÁSKORI FAKOPORSÓK EURÁZSIÁBAN

FEJÉR GÁBOR

(Makó, József Attila Múzeum)

I. A címben jelzett területen és korban a fakoporsós temetkezések régészeti úton történő kimutatása – mint arról számos részletező és összefoglaló munka meggyőzően tanúskodik¹ – viszonylag újabb eredménye a régészettudományaknak. E szerint a fakoporsók használata a népvándorlaskori Euráziában a legkülönbözőbb társadalmi- és gazdasági berendezkedésű kultúrákban általánosnak mondható. Tomka Péter egy szűkebb egységet, a Kisalföldet vizsgálva úgy találta, hogy a fakoporsós temetkezés „sem etnikai, sem társadalomtörténeti, sem időrendi kérdések eldöntésére, sem kulturális kapcsolatok keresésére önmagában nem alkalmas”². Vázlatosan bemutatva az eurázsiai gyakorlatot, arra az eredményre jut, hogy a koporsóhasználat széles körben elterjedt, valamint „pusztán meglétének ténye további következtetésekre alkalmatlan”³.

Miben rejlik tehát a fenti kérdéskör tudományos kihívása, s mért nem elégedhetünk meg az akár tudománytörténeti szenzációként is értékelhető eredményekkel? Mindenekelőtt azért, mert – elsősorban a koporsók romlandó anyaga következtében – a koporsóhasználatra utaló nyomok meglehetősen esetlegesek, értelmezésük nehéz és nem mindig egyértelmű, ezért a konkrét tárgyforma rekonstrukciója igen sok buktatót rejt magában. Márpedig nem lehet kérdéses, hogy a továbblépést ezen rekonstrukciók biztosíthatják társadalmi-kulturális alakulatokhoz történő hozzárendelhetőségük, vagy hozzá-nem rendelhetőségük révén.

A magyar kutatók a közvetlenül kimutatható vájt koporsók mellett mind az asztalos-, mind pedig az ácsolt szerkezetű koporsóformák rekonstruálására vállalkoztak.⁴ Többé-kevésbé megegyezik az ásatók véleménye afelől, hogy az ácsolt szerkezetre a sírfenéken bizonyos rendszerességgel jelentkező beásások, illetve annak megfelelő elszíneződések utalnak, míg ezeket (s a kapcsolódó nyomokat) H. Tóth Elvira halotti

¹ Tekintettel arra, hogy jelen dolgozat elsősorban a kérdéskör tárgytörténeti aspektusait kívánja egy bizonyos szempontból vizsgálat alá venni, a vonatkozó régészeti irodalom részletes ismertetése nem indokolt. Elegendő Tomka Péter 1977-78. művére hivatkozni, amely igen széles körű forráslemezre épül, azok tételes közlésével.

² Tomka Péter 1977-78. 18.

³ Tomka Péter 1977-78. 81-82.

⁴ Tomka Péter 1977-78. 19-28. ábra, szövegközti magyarázatokkal ácsolt- és asztalosszerkezetű tárgyformákat valószínűsít, Wicker Erika 1985. ácsolt ládára következtet. Kürti Béla felveti, hogy a koporsóként használt ácsolt láda a közelmúltig a magyarság körében használatos gabonásláda másodlagos felhasználása. A koporsók, mint másodlagos funkciójú tárgyak lehetőségére a későbbiekben visszatérünk. (Kürti Béla előadása: Múzeumi Kutatások Csongrád megyében 1987. Szeged.)

ágyként értelmezi, melyet egy sajátos koporsófödél borított.⁵ További lényeges észrevétel, hogy a kimutatható koporsó mérhető hossza független a vázhossztól.⁶ Jelen dolgot a továbbiakban a koporsótípusok rekonstruálásához kíván adalékokat szolgáltatni, eurázsiai analógiákat hívva segítségül.

Megjegyzendő, hogy a következőkben a fanyomok koporsókként történő értelmezéséből, mint munkahipotézisből indulunk ki, de nem tehetjük meg, hogy ne utaljunk arra, hogy azok más magyarázata is elképzelhető.⁷

II. Felmerül a kérdés, hogy melyek lehetnek a koporsótípusok klasszifikációs szempontjai. Már Tomka Péter idézett megállapításai is világosan utalnak arra, hogy az egyes leletekhez köthető kultúrák kulturális ökológiai vizsgálata nem vezethet célra, márcsak ezért sem, mert a rendkívül sokrétű fafelhasználás független a kulturális ökotípustól.⁸ Szemléletesen példázhatja ezt az eszkimók uszadékfa-felhasználása,⁹ de az is, hogy a teljesen fátlan vidékeken általában nem is élnek emberek.¹⁰ Tudjuk, hogy az eurázsiai sztyeppe nomádjai a fáért, mint nyersanyagért messzi vidékekre is elvándoroltak, s ily módon birtokolt erdőségeikről nem is voltak hajlandók egykönnyen lemondani.¹¹ A famunkákról számos közvetett és közvetlen régészeti lelet is tanúskodik.¹²

Több okból nem tekinthető kiindulás alapnak a faanyag vizsgálata. Ha máshonnan nem is, az őstörténeti kutatások révén megismerhető a kutatott terület növényföldrajza,¹³ azonban a koporsótípusok egzakt ismeretének híján, még az egykor élt fafajok anyagismereti tulajdonságainak birtokában sem léphetünk tovább.¹⁴ Éppen ellenkezőleg, az azonosított koporsótípusok alapján talán érdemesnek látszhat az azok elkészítéséhez legmegfelelőbb fafajok felé kapcsolódási pontokat keresni. Tekintettel azonban arra, hogy a faanyag bizonyos – az anyagszerkezetből fakadó – határozott korlátok között igen nagy variabilitással munkálható meg, ez a módszer is igen nagy óvatosságot igényel. Nem célszerű a faanyagvizsgálatra alapozni kutatásainkat azért sem, mert a régészeti leletek az esetek túlnyomó többségében nem szolgáltatnak anyagvizsgálatra alkalmas mintát, sőt – mint az ismert – sok esetben a fa egykori

⁵ H. Tóth Elvira 1981. 23., 24. ábrák, és szöveges magyarázatok.

⁶ Tomka Péter 1977-78. 58., H. Tóth Elvira 1981. 166-170.

⁷ A felvetés elsősorban a sírfenekén jelentkező beásásokat érinti. Ezek származhatnak a halottat rögzítő ahhoz hasonló felépítményről, amelyek Belső-Ázsiában ismertek voltak (l. pl.: Djakonova, V. P. 1975. 60. passim.). Hasonló vázas szerkezetű felépítmények a délorosz kurgánokban is találhatóak (l. pl.: Talbot-Rice, Tamara 1957. 102.). Ettől elvonatkoztatva felvethető a kapcsolatuk a sámánisztikus hitvilágú népek túlvilágképzetének lefelé növekvő fájával (l. pl.: László Gyula é.n.b. 142.). Nem ehhez a kérdéskörhöz tartozik, de mivel részletes kifejtésére nem lesz mód, itt kell megemlíteni a Kürti Béla által valószínűsített gabonásládák funkcionális affinitását az Európában széles körben ismert meghaló Istenek kultuszával (Erre nézve l. Újváry Zoltán 1981. pl.: 63., 99. passim.).

⁸ Fejér Gábor (1990. b.) 1.

⁹ Birket-Smith, Kaj 1969. 86.

¹⁰ Kós Károly 1980. 16.

¹¹ László Gyula é.n.a. 346. A gyakorlat a magyarság körében történő továbbéléséről l. u. o.

¹² A teljesség igénye, és pontos hivatkozások nélkül: Talbot-Rice, Tamara 1957., Rudenko, Sz. I. 1960. és 1962., Hensel, Witold 1965., Paulsen, Peter-Schach-Dörger, Helga 1972., Vaulina, Maria-Wasowicz, Alexandra 1974., Pigott, Stuart 1987., Lucas, A. - Harris, J. R. é. n.

¹³ L. pl.: Bartha Antal 1988. 28-32., László Gyula é. n. c. 89-91. mindkettő irodalommal.

¹⁴ Vö.: Tomka Péter 1977-78., különösen 77., és 78-81.

meglétére csak a talaj elszíneződése utal. Nem vezethet eredményre a fafaj kérdésnek olyan spekulatív megközelítése sem, mely szerint a tartós fajok hagynak nyomot a sírban, a nem tartósak pedig nem.¹⁵ Igaz, hogy az igen tartós fajok, amilyen az akác (*Robinia* sp.), tölgy (*Quercus* sp.), eper (*Malus*), gesztenye (*Castanea*), és vörösfenyő (*Larix decidua*) épületben, száraz helyen tárolva akár 1000 éves, vagy a régészeti leletek tanulsága szerint akár hosszabb élettartamot is elérhetnek, szabadban, talajjal érintkezve azonban egyetlen kontinentális faj gyakorlati tartóssága sem haladja meg a 20 évet¹⁶, mely után kizárólag a talaj mikrobiológiájától függően akár nyomtalanul is elenyészhet. Kedvező környezetben azonban nemcsak ezen fajok¹⁷, hanem a kifejezetten kevésbé tartósan is kimutathatóak, amilyen a fűz (*Salix* sp.), nyír (*Betula* sp.), és a nyár (*Populus* sp.).¹⁸

A funkció-forma-esztétikum hármasságegyesége merülhet fel következőként, mint vizsgálati tényező. Az esztétikum, a maga tárgyi valóságában fennmaradt leletek igen kevés száma alapján, de a biztos viszonyítási alap híján is elvethető. A formai kritériumok elszigetelt vizsgálatának zsákutáira pedig éppen a ládák tárgytörténete kapcsán K. Csilléry Klára hívta fel a figyelmet O. Bramm tipológiáját bírálva.¹⁹

Nem indokolatlan viszont – bár más szempontból – a funkció vizsgálata. A régészek, a vázhossz és a koporsó méretfüggőségére vonatkozó megfigyelései felvetik annak lehetőségét, hogy a koporsóként használt tárgyak másodlagos funkcióban kerültek a sírba. Ez készítette Kürti Bélát arra, hogy a gabonásládák felhasználásának lehetőségét felvesse.²⁰ A koporsó-láda funkciók vizsgálata az etimológiák függvényében régtől fogva foglalkoztatja a kutatókat. Tudjuk, hogy a magyar 'koporsó' szó honfoglalás előtti bolgár-török átvétel, melynek eredetileg 'doboz', 'tok' jelentése is volt.²¹ Ismert a koporsó és ládafunkciók összefüggése Európa-szerte,²² a koporsó szó további altáji nyelvi rokonsága, s az, hogy a szó a mongolban is megvan.²³ A rendkívül nagyszámú koporsós temetkezés mindenképpen kizárja azt, hogy ezek valamely kiváltságos társadalmi osztályhoz lennének köthetők. Ha ugyanakkor megvizsgáljuk a népvándorláskori Eurázsia lakáskultúráját, akkor azt találjuk, hogy a bútornélküli lakásmód a köznép körében széles körben elterjedt volt, s a bútorthasználat először a vezető társadalmi rétegek kiváltságaként rangjelző szerepben, de legalábbis státusz-szimbólumként tűnik fel.²⁴ A fenti tények viszont kínálják azt a következtetést, hogy a ládahasz-

¹⁵ Wicker Erika 1985. 64.

¹⁶ Faipari kézikönyv 1-16. táblázat.

¹⁷ Szalay István 1942. 135-137.

¹⁸ Greguss Pál 1939. 5., 7., 8., 10., Szalay István 1941. 162-164.

¹⁹ K. Csilléry Klára 1951. 234. 3. jegyzet. Vö.: Bramm, O. 1941.

²⁰ Vö.: 4. jegyzet

²¹ Cs. Besztyén Károly 1927. 202., K. Csilléry Klára 1951. 270. utalással a nyelvészeti irodalomra.

²² Példákkal és részletező irodalommal K. Csilléry Klára 1951. 262-273.

²³ Tomka Péter 1977-78. 85.

²⁴ Többször tapasztaltam, hogy a régész kollégák körében ezen utóbbi állítás nem talál kedvező visszhangra. Terjedelmi korlátok miatt nincs itt mód részletes bizonyításra, de ez nem is szükséges, hiszen K. Csilléry Klára ezt rendkívül meggyőzően, széles körű művelődéstörténeti áttekintéssel, a vonatkozó irodalom gazdag választékát kínálva megtette. Vö.: K. Csilléry Klára 1982. különös tekintettel 77-146. A bútornélküli lakásmódot példázandóan egyébként sem kell messzire mennünk, a recens primitív kultúrákat nem tekintve is elegendő csupán a 19. század síksági indiánjainak lakáskultúrájára hivatkoznunk.

nalat és a koporsóhasználat között oksági összefüggés nincs, pontosabban, a koporsóhasználat nem feltételezi a ladahasználatot. A feltevés talán újabb szemantikai kutatások megindítását tehetné szükségessé. Bár klasszifikációs tényezőként természetesen nem szerepeltethető, a tárgyformák funkcionális egymásrahatását a későbbiekben ki fogjuk használni.

A számításba jöhető osztályozási szempontok közül így a technológia, valamint a szerkezet kínálkozik leginkább célravezetőnek. Mindenekelőtt az alkalmazhatóság korlátait kell megfogalmaznunk.

Sem a technológia, sem a szerkezethasználat nem tekinthető etnikus specifikumnak, hanem sokkal inkább tér és idő függvénye. Az ókori rabszolgatartó társadalmak társadalmilag egyértelműen alávetett helyzetű iparosai nem alkottak etnikailag homogén rétegeket, de nem bizonyítható ez a szolgáltónépek²⁵ esetében sem. Ugyanakkor e korai korok (miként a népvándorláskor is) iparos tevékenység típusairól (a néprajztudományban használatos házimunka – háziipar – specialista munka – kisipar terminológiákkal élve²⁶), s az ipar azok szerinti strukturáltságáról úgyszólván semmit sem tudunk.²⁷ A probléma feloldása igen kívánatos lenne, ugyanis a készítőnek az iparos tevékenységrendszeren belül elfoglalt helyzete – a recens gyűjtések szerint²⁸ – szignifikánsan összefügg a technológiával. Tételesem: a szerszámok differenciálódása, illetve azok ismerete nem eredményezi feltétlenül a szerszámhasználat azonos fázisú differenciálódását.²⁹

Mindamellet, a szerszámok differenciálódása, valamint azok terjedésének üteme és módja sem tisztázott kellőképpen. Az elemzésünket illetően különös fontossággal bír a balta-fejsze esetében ennek hiánya mégsem okozhat komoly gondot. A balta az emberiség legősibb szerszáma, azonos elven működő darabok már az alkalmi, illetve egyetemes szerszámok között is megtalálhatók.³⁰ Világszerte általánosan elterjedt,³¹

²⁵ Erre nézve l. Heckenast Gusztáv 1970. párhuzamokkal és a vonatkozó irodalommal.

²⁶ A fogalom meghatározásokra nézve l. Szolnok Lajos 1979. 505., Domonkos Ottó 1980. 209., Juhász Antal é. n. 72., Fejér Gábor (1990. a.) 7-8.

²⁷ A vonatkozó munkák egyébként egzakt megállapításai (vö.: pl.: Rudenko, Sz. I. 1962. 53., Hensel, Witold 1965. 166-191., Paulsen, Peter-Schach-Dörger, Helga 1972. 3-45., K. Csilléry Klára 1982. 54-55., 75-77., Györfly György 1986. 219-220., Pigott, Stuart 1987. 276., Bartha Antal 1988. 59-66., László Gyula é. n. a. 79., 337-348., 360., é. n. b. 44.) lényegében csak azt közlik, hogy létezett ipar, ami viszont kézenfekvő. Hogy azon belül bizonyosan voltak strukturális súlyponteltolódások, arra l. Ritoók Zsigmond-Sarkady János-Szilágyi János György 1984. 548-549.

²⁸ Vö. K. Csilléry Klára 1951. 234., 242., 1982. 76., Fejér Gábor (1990. a.) 107-109.

²⁹ Fejér Gábor (1990. b.) 7.

³⁰ Childe, V. G. 1949. 8-11.

³¹ A vizsgált területre vonatkozó adatokat l. Koeppen, Alfred-Breuer, Carl 1904. 51-54., 91., 116-117., 156., 181-185., Aldred, Cyril 1954. 687-690., 1956. 228-233., Rudenko, Sz. I. 1960. 214., 1962. 52-53., Hensel, Witold 1965. 171., Waşowicz, Aleksandra 1966. 54-83., K. Csilléry Klára 1972., 1982. 54-55., 75-77., Paulsen, Peter-Schach-Dörger, Helga 1972. 3-45., Pigott, Stuart 1987. 199., Lucas, A.-Harris, J. R. é. n. 448. A keleti használatot a gyakran fegyverként adatolt leletek mellett (vö.: Tomka Péter 1977-78. 70-71., és László Gyula é. n. a. 79.) kellőképpen bizonyítja a fűtes balta (l. Erdélyi István 1967. 124-125.) vájóbalta széles körű elterjedése, erre nézve l. Erdélyi, István 1982. 154-157. A vájóbalta csak igen szűk körben használatos kizárólagosan, tehát a balta vagy fejsze alkalmazása nélkül (Birket-Smith, Kaj 1969. 85.), minden más esetben jelenléte a hasításra, mint alapművelet elvégzésére alkalmas szerszám egyidejű használatát követeli meg.

csak elszigetelt példákat ismerünk, ahol nem használják,³² a fejsze differenciálódása pedig már a mezolitikumban megtörtént.³³

Bonyolultabb a helyzet a másik figyelemre érdemes szerszám, a fűrész esetében. Ismert, hogy a fűrész az ókori Közel-Kelet (mezopotámiai vagy egyiptomi) novációja, s az ókori magaskultúrák több változatát is ismerték.³⁴ Korántsem egyértelmű azonban elterjedése a barbarikumban. S. Pigott szerint a Hallstatt D-művelődés Heuneburg melletti hohmichelei halomsír sírkamrájának pallóit az i. e. 6. században fűrészeléssel állították elő.³⁵ Rugyenko, I. Sz. a noin-ulai kurgánokba temetkező hunok szerszámkészletébe tartozónak véli a fűrészt is, szemben a szkítakori paziriki halomsírokba temetkezőkkel.³⁶ Tekintve, hogy fűrész egyik területen sem került elő, az eljárás módszertanilag kifogásolható. A tárgyon lévő technológiai nyomokból ugyanis csak a szerszámok valamely ismert körében választható ki a megfelelő, arról nem is beszélve, hogy milyen problematikus lehet ez többszáz éves leletek esetében. A néprajzi analógiák³⁷ számos esetben, éppen a fűrészt illetően szemléletesen igazolják a szerszámok differenciálódásáról valamint a differenciált szerszámhasználat kettősségéről mondottakat, de erre nézve a régészeti korokig visszavezethető példánk is van. Nevezetesen a fűrész már ott van az erdőövezetben élő szlávok régészeti anyagában is,³⁸ ugyanakkor a fehér orosz népi kultúra még a 19. században sem ismeri.³⁹

A fűrész szerepének különös jelentőségét K. Csilléry Klára azon megállapításában kell látnunk, mely szerint a vájt-, ácsolt- és asztalosládák szerkezete kialakulásában a szerszámoknak alapvető szerepe van. Míg a vájt produktumok tűz- és kaparószerszám felhasználásával készültek, addig az ácsolt láda szükséges feltétele a fém fejsze, az asztalosszerkezet létrehozásának pedig a derékszögű síklapokkal határolt alkatrészelem, illetve technológiailag az ennek létrehozásához nélkülözhetetlen fűrész⁴⁰. Bár a szerkezetalakítás technológiáktól való függőségének tényét nem tagadhatjuk, úgy vélem, a fenti fejlődésmenet-értelmezés árnyaltabb megvilágításra szorul.

K. Csilléry Klára gondolatmenetének egyik sarokpontja, hogy a fejszével történő megmunkálás során a hasítással nyert lapelemek körcikk keresztmetszetűek, melyek alkalmatlanok közvetlen sarokkötés létrehozására. Ez teszi szükségessé az árokerezstéke illesztést, valamint a sarokoszlop, mint közvetítő tag alkalmazását.⁴¹ A körcikk keresztmetszet azonban a hasításon alapuló technológiának csak mintegy elsődleges következménye fogadható el, az így nyert lapok csupán fejszével továbbmegmunkálva jól megközelíthetik a derékszögű négyzög keresztmetszetet. A felület – egyébként valóban kívánatos – finommegmunkálása, mely a gyalu ismeretét kívánná meg, egyrészt az asztalosszerkezet létrehozásához nem feltétlen szükséges, másrészt az a

³² Birket-Smith, Kaj 1969. 84.

³³ Childe, V. G. 1949. 14.

³⁴ Vö.: 31. jegyzet vonatkozó műveivel, továbbá Salonen, Armas 1963. 270.

³⁵ Pigott, Stuart 1987. 199.

³⁶ Rugyenko, Sz. I. 1960. 214., 1962. 53.

³⁷ K. Csilléry Klára 1972., 1982. 75-77. párhuzamokkal és irodalommal.

³⁸ Hensel, Witold 1965. 171., 174.

³⁹ Márkus Mihály 1946. 318-319.

⁴⁰ K. Csilléry Klára 1951. 234-238.

⁴¹ A továbbiakban a részletes hivatkozások helyett vö. 40. jegyzet.

mai fogalmaink szerinti gyalu hiányában is megvalósítható. Csak két példát idézzünk ennek alátámasztására. A felület simítására Egyiptomban homokkővet használtak,⁴² de megfeleltetett erre a célra az avarság körében s a sztyeppevidéken másutt is elterjedt, nyilvánvalóként ismert szerszám is,⁴³ amely nézetem szerint a szinelőpenge analógiája lehetett. Saját gyűjtéseim szerint is a gyalu használata nélkül is kielégítő simaságú, asztalosszerkezet készítésére alkalmas felületet lehetett létrehozni csupán fejsze és faragókés segítségével,⁴⁴ bár meg kell jegyeznünk, hogy a most vizsgált korban ez utóbbi elterjedését nem ismerjük; a magyarsághoz valószínűleg a középkor korai, honfoglaláskori szakaszában került.⁴⁵

Elmondhatjuk ugyanakkor, hogy a fűrész, bár jelentősen megkönnyíti a munkát és a pontosságot is növelheti, egyes asztalos fakötések kialakításához sem elengedhetetlenül szükséges. Paulsen, Peter – Schach-Döriges, Helga által bemutatott 'grabkammer' (13. ábra)⁴⁶ nemcsak azt példázza, hogy a lepelemek felülete nem feltétlenül síkra munkált, de a szemléltetett – tegyük hozzá, az ábra szerint igen laza – fakötések fűrész nélkül is létrehozhatók. A noin-ulai koporsók (8-10. ábra)⁴⁷ kötése szintén elkészíthetők mindössze vésővel illetve fűrő segítségével. A paziriki szkíták, akik mint láttuk nem ismerték a fűrészt, a sírkamrák sarokkötéseit 8 féle módon tudták megoldani.⁴⁸ Egy recens nurisztáni láda, amelyet személyesen vizsgálhattam meg (23. ábra), egyetlen fakötéséhez sem használtak fűrészt, csupán a hosszlevágások történtek azzal. Ezen láda kötéseivel analóg módon, házimunkában készült kávaszerkezetű polcokat ismerünk a moldvai csángóknál is, melyek a közlés szerint „csak féccivel” (= fejszével) készültek (24. ábra).⁴⁹ Feltétlenül említést érdemel, hogy a fakötések kialakításának lehetőségét Childe, V. G. is jóval a fűrész megjelenése előtt megengedhetőnek véli,⁵⁰ s hogy a fűrész még a keresztirányú véglevágásokhoz sem minden esetben szükséges.⁵¹ Itt jegyzem meg, hogy a Magyar Néprajz sajtó alatt lévő IV. kötetében K. Csilléry Klára is hasonló eredményre jutott a fűrész és a fakötések összefüggéseit illetően.⁵²

Röviden szólunk kell még a fent vázolt technológiai lehetőségek egy következményéről, az oldhatóság kérdéséről. Valamely fakötést oldhatónak nevezünk akkor, ha az egyesítés után a termékelemek újlagosan szét- és összeszerelhetősége roncsolásmentesen biztosított. Ellenkező esetben, a kötés oldhatatlan. Oldhatatlan kötést ragasztással, vagy kötőelemek alkalmazásával lehet létrehozni. Esetünkben arra kell rámutatni, hogy a ragasztott kötés az, amelyik inkább igényes a csatlakozóelemek megmunkáltságára, tehát a jelzett korban inkább megkívánta a fűrész használatát. Bár is-

⁴² Lucas, A. – Harris, J. R. é. n. 449.

⁴³ Vö.: K. Csilléry Klára 1982. 75-77. értelmezését az ősmagyarság körében, valamint Lükő Gábor 1937-38. 131-133., Erdélyi István 1982. 160., László Gyula é. n. a. 81.

⁴⁴ Vö.: Fejér Gábor (1990. a.) 108.

⁴⁵ K. Csilléry Klára 1982. 209.

⁴⁶ Paulsen, Peter – Schach-Döriges, Helga 1972. 8. ábra

⁴⁷ Rügyenko, Sz. I. 1962. 7-21. ábrák

⁴⁸ Rügyenko, Sz. I. 1960. 215.

⁴⁹ Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő 1981. 132. 80. d. ábra

⁵⁰ Childe, V. G. 1949. 14.

⁵¹ Vö.: Fejér Gábor é. n. technológia rekonstrukcióját.

⁵² K. Csilléry Klára szíves szóbeli közlése.

mert, hogy a ragasztást már igen korán alkalmazták,⁵³ mégis inkább a fűrészek hiányában az asztaloskötések viszonylagosan nagyobb választékával, ugyanakkor a ragasztás kisebb valószínűségével kell számolnunk. Szilárd kötés kialakítása azonban nem igényelte feltétlenül a ragasztás alkalmazását, azt faszegekkel is létre lehetett hozni. A faszegek hosszanti irányban kúposak, amelyek szintén kúpos furatba illeszkednek. A kúpos furat technológiai következmény: a használatban lévő fűrő – abban az esetben, ha nem átmenő furatról van szó – ilyen nyomot hagy maga után. Emellett a faszegek keresztmetszete nem körszelvény, hanem attól eltérő idom, nem ritkán négyszög.⁵⁴ Könnyen belátható tehát, hogy az ily módon készült kötőelemek szerelve megfelelően zárt, kellően szilárd és oldhatatlan kötést hozhatnak létre.⁵⁵

A fentiek alapján figyelemmel a technológiai tisztázatlanságokra, úgy látom, hogy vizsgálati szempontul a szerkezeti megoldásokat célszerű választani.

III. Lássuk elsőként, milyen típusokat kínálnak a konkrét tárgyi leletek.

1. Vályúláda. Szerkezeti szempontból monoxylnak tekintendők. Széles körben ismert tárgyforma, mind nyugat-európai,⁵⁶ mind közép-európai,⁵⁷ de egyiptomi⁵⁸ és keleti (1. ábra)⁵⁹ párhuzamok is idézhetők. A típus továbbélése ládaként igen szívósnak bizonyult,⁶⁰ eltérő funkciókban pedig napjainkig kimutatható.⁶¹ Vizsgálataink szempontjából közömbösek, az esetek többségében csak konfigurációs eltérések mutatkoznak. Létezik azonban egy olyan forma, amelyre feltétlenül fel kell hívni a figyelmet, s amely sajátos átmenetet képez a vájt típusok és a tektonikus darabok között. Ilyen a nyugat-kínai Lo-nor medence i. sz. kezdete körüli időkből származó koporsója,⁶² melyen a kivájt fatörzs két végét deszkalapokkal zárták le, melyek a belső hengerpalástra illeszkednek, s ahhoz két oldalról 1-1 csapfoggal csatlakoznak (2. ábra). Sajnos nem lehet tudni, hogy az alkatrészek kötését mi biztosítja. A megoldás az asztalosszerkezetekkel mutat affinitást, s így a szerkezeti fejlődés egy újabb lehetőségére mutat rá, melyet véleményem szerint a vájt szarkofágokkal formai megfelelést mutató antropomorf tektonikus egyiptomi múmiakoporsók is igazolhatnak.

2. Ácsolt láda. A jelenlegi szerkezet-fejlődésmélet szerint a következő lépcsőfok. Szempontunkból a legproblematisabb tárgyforma. Tény, hogy a tömegesen a

⁵³ Pl.: az egyiptomi gyakorlatra I. Lucas, C. – Harris, J. R. 1. A halenyv használatáról szól a vogul te-remtésmonda (László Gyula é. n. a. 338). Már a kelták ismerték a túrónyvet (Fábián Gyula 1984. 69.), melyet a 20. század elején a népi közösségekben élő képzett asztalosok is alkalmaztak (saját gyűjtés, Apát-falva, Csanád-Csongrád megye).

⁵⁴ A gyakorlat a recens darabokon jól megfigyelhető, de nyomon követhető már Egyiptomban és a görögégnél is. L. Vozil Irén 1979. 237., Watzinger, Carl 1905. III. tábla.

⁵⁵ Így legalábbis vitatnunk kell K. Csilléry Klára 1982. 209. azon állítását is, mely szerint a magyarság körében még a középkor korai szakaszában is az oldható kötése lett volna az általános.

⁵⁶ Pigott, Stuart 1987. 102. 45. ábra, K. Csilléry Klára 1982. 59. kép.

⁵⁷ Pl.: Germanen, Hunnen und Awaren... 218., Vörös Gabriella 1988. 121. 7. kép, legújabb lelet: Szenttamás, I. Madaras László 1990. 60-66.

⁵⁸ Vozil Irén 1979. 236.

⁵⁹ Taibot Rice, Tamara 1957. 21. ábra, K. Csilléry Klára 1982. 62. kép.

⁶⁰ Pl.: K. Csilléry Klára 1982. 57-58. kép, Bramwel, Martin (Ed.) é. n. 104., Voit Pál é. n. 63.

⁶¹ Összefoglalóan Peesch, Reinhard 1966. 40-61., továbbá pl.: Galauné, P. 1958. Cskalov, A. K. 1974., Benker, Gertud é. n. műveit.

⁶² K. Csilléry Klára 1982. 60. kép

12. századtól fennmaradt ácsolt ládák napjainkig egyöntetű szerkezetalakítással készültek (3-4. ábra). Korábbi darabokat azonban leginkább csak formai megfeleltetés alapján más anyagmekbe fogalmazottan sikerült azonosítani, valamint kisszámú, némi bizonytalansági faktort tartalmazó, ábrák és fotók utáni meghatározásra került sor (Gordion). Ebből a korból az egyetlen, biztonsággal meghatározott darab Terracínából, Olaszországból származik, s valószínűleg a 8. századra datálható.⁶³ Meg kell jegyezni, hogy az analóg szerkezeti megoldások szintén elég kései, mint amilyen a novgorodi cserzőkád (12. század),⁶⁴ vagy a zsilipelt faltechnika, amely i. e. 1. századi hamburgi megjelenésétől csak a 10-11. századokra terjedt el Kelet-Európaig.⁶⁵ Mindazonáltal az ácsolt ládák régiségét, tekintettel a kétségtelenül archaikus technológiára, az etimológiai összefüggésekre,⁶⁶ továbbá az olyan korai darabokra, mint például a gordioni, nem lehet tagadnunk. Kevés adatunk van arra nézve, hogy a nomád népek ismerték volna, K. Csilléry Klára mindössze egyetlen példát ismertet,⁶⁷ ezért szerkezeti összevetésre nincs mód; használatát feltételezve későbbi darabokból kell kiindulnunk. Inkább arra kell felhívni a figyelmet, hogy a formai kritériumoknak megfelelő faládák mind az egyiptomi XVIII. dinasztia idejéből, mind a kései korból, továbbá az i. e. 4. század körüli krími görögség szarkofágjai túlnyomórészt asztalosszerkezettel készültek, vagy legalábbis átmenetet képeznek az ácsolt- és az asztalosszerkezet között.⁶⁸ Ennek jelentőségére a későbbiekben térünk vissza, míg ezen szerkezetek ismeretetésére az asztalosszerkezetek között kerül sor.

3. Asztalosláda. Euráziában három területen maradtak fenn tárgyi leletek, ezek közül a krími görög darabok a legrégebbiek. A leletegyüttest többen elemezték,⁶⁹ továbbiban, mint mindmáig a legrészletezőbb munkát Watzinger, Carl összefoglalását fogjuk használni. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a tárgyalt szarkofágok sok esetben kiemelhető koporsót tartalmaztak a holttest befogadására, melyek szerkezeti felépítéséről azonban a különben igen alapos mű nem ad felvilágosítást. Áttekintésünk, mint szerkezeti szempontból közömböset, nem érinti a tetőlapok pántolását.

Az 1. sz. szarkofág⁷⁰ oldaldeszkái derékszögű egyenes élillesztéssel csatlakoznak egymáshoz, a kötésüket a szomszédos tagokba befűrt faszegek biztosítják. Az oldallapok egyvállas beeresztéssel rögzülnek a lábához úgy, hogy a csap magassága kisebb a lapelem teljes szélességénél. A kötésekhez keresztirányban elhelyezett faszeg kötőelemet alkalmaztak. A fenéklap deszkái szintén derékszögű egyenes élillesztéssel csatlakoznak, kötésüket faszeggel rögzített hevederezéssel érték el. A fenéklapot az oldallapokba vállazatlanul eresztették be.

A 2. sz. szarkofág⁷¹ lényegében hasonló felépítésű (5. ábra). Itt a fenékdesszkákat (a hevedereken kívül) faszegek is kötik egymáshoz, a fenéklap a rövidebb végeken az

⁶³ K. Csilléry Klára 1951. 241-247. ábrákkal és irodalommal.

⁶⁴ Hensel, Witold 1965. 157. ábra

⁶⁵ Dám László 1980.

⁶⁶ Vö.: 22. jegyzet

⁶⁷ K. Csilléry Klára 1982-85.

⁶⁸ L.: 63. jegyzet

⁶⁹ Watzinger, Carl 1905., Wařovicz, Aleksandra 1966., Vaulina, Maria-Wařovicz, Aleksandra 1974.

⁷⁰ Watzinger, Carl 1905. 24. 27-32. ábra

⁷¹ Watzinger, Carl 1905. 27. 35-36. ábra, 70. 127. ábra

oldallapokban képzett aljba fekszik fel, a hosszanti oldalakon pedig egyenes élillesztéssel, faszeggel van rögzítve. Szintén analóg megoldásokat mutat a 3. sz. szarkofág,⁷² ahol az eltérések újra csak a fenéklap beillesztésénél jelentkeznek. A fenéklap csapolással nem csatlakozik az oldalakhoz, hanem él mentén illeszkedik azokhoz, a kötést pedig ferdén elhelyezett, mindkét tagon átmenő faszegekkel hozták létre. A szerkezetet erősítendő a fenéklap hevedereit a hosszanti oldalakba beeresztették, itt a ferde faszeg mindhárom elemet átköti. A fenéklap pozícióját illetően az előző megoldások kombinálódnak a 4. sz. szarkofágon (6. ábra).⁷³ A fenéklap számára itt is körbefutó árkot képeztek az oldalfalakon, de a hevederek is be vannak eresztve azokba, s a három elem kötését szintén ferde faszeg biztosítja. Az eddigiektől eltérő megoldásként jelentkezik, hogy a három elemből álló oldallap középső tagját nem csapolták a lábakba, hanem csak a két szélső alkatrészhez rögzítették faszegezett derékszögű egyenes élillesztéssel. A 6. sz. darab oldalfalát fennmaradt töredéke szerint⁷⁴ hasonlóan készíthették, de a középső darab is be volt eresztve – bár kisebb mélységben – a lábba. Az ábra jól szemlélteti, hogy csak a két szélső darab csapját rögzítették keresztirányban faszeggel, valamint a korpuszoldalakon alul, a fenéklap számára képzett körbefutó árkot. A 10. és 15. sz. szarkofágokról közölt rajzok⁷⁵ formai hasonlóságokról tanúskodnak, a szerkezetet illetően azonban csak az oldaldeszakát rögzítő faszegekre nézve nyerhetők felvilágosítások.

A 23. sz. kisméretű gyermekszarkofágról nem közöltek rajzot.⁷⁶ A fotókról jól leolvasható azonban, hogy a deszkalapokból összeállított oldallapok fecskefarkas sarokkötéssel csatlakoznak egymáshoz. A lábakon nagyméretű aljat képeztek, így a korpusz részben a lábakra támaszkodik, részben pedig a láb rátaikar az oldallapokra. Látható továbbá, hogy a fenéklapot ez esetben is hevederekkel rögzítették (7. ábra).

A 29. sz. szarkofág⁷⁷ eltérő felépítésű. A lábazat itt független a korpusztól, alulról csatlakozik a fenéklaphoz. A korpuszoldalakat azonban az előbbieik szerint általánosan alkalmazott sarokoszlop fogja össze. A fakötés a közölt darabok közül ezen egyetlen esetben látszik azonosnak az ácsolt ládán alkalmazott kötési móddal. Az oldaldeszakák vállazatlanul, minimális keresztmetszet-szűkítéssel vannak beeresztve a sarokoszlopba, de hiányoznak a rögzítő faszegek. A korpuszt a rajz szerint az alul-felül keretező párkánytagozat tartja össze, egy meglehetősen egyedi és bonyolult fakötéssel. Mivel függőleges metszetrajz nem készült a szarkofágról, nem tudhatjuk, hogy a sarokkötés az ácsolt kötési módot idézi, vagy már a klasszikus keret-betét szerkezetet vetíti előre. Bár minden szerkezeti részletre nézve nem szolgáltat felvilágosítást, a 34. sz. szarkofágról közölt rajzok⁷⁸ szerint a tárgy egyértelműen keret-betét szerkezettel készült. A szarkofág vázas szerkezetű, s a lábak ezen vázszerkezet szélső darabjai. A lábakat mind a négy oldalon alul-felül vízszintes keretdarabok kötik át – sajnos az ábra a kö-

⁷² Watzinger, Carl 1905. 27-28. 40-41. ábra, 67. 124. ábra

⁷³ Watzinger, Carl 1905. 29. 43-48. ábra, I-II. tábla

⁷⁴ Watzinger, Carl 1905. 31. 54. ábra

⁷⁵ Watzinger, Carl 1905. 38. 67-68. ábra

⁷⁶ Watzinger, Carl 1905. 42-44. 76-80. ábra

⁷⁷ Watzinger, Carl 1905. 48. 89-91. ábra

⁷⁸ Watzinger, Carl 1905. 53-54. 112-115. ábra

tésmódról nem árulkodik. A hosszanti oldaldeszák faszeeggel merevítve a lábakba, a rövidebbek pedig a vízszintes keretdarabokba vannak vállazatlanul beeresztve. A nézeti rajz szerint úgy tűnik, hogy a térbeli keretszerkezetet a vízszintes keretdarabok és a lábak között létesített faszeget alkalmazó kötések tartják össze. A szarkofág belső koporsóládát tartalmaz, fenéklapja azonban nincs, a koporsó az alsó vízszintes keretdarabokba aljazott heveder-rendszeren nyugszik.

Szerkezetileg egyöntetű megoldásokkal készült koporsók kerültek elő az 1. század körüli hun temetkezésekből a noin-ulai 6., 23. és 24. sz. kurgánokból (8-10. ábra). A szerkezetet a legvilágosabban a 24. sz. kurgán koporsójáról olvashatjuk le. Ennek határolólapjai 2-2, 6-8 cm vastag pallóból készültek. A pallókat az aljazott derékszögű éllílesztés és a fészkescsapos éllílesztés kombinációjával építették össze. E szerint a lapelemek aljazottan csatlakozó éléibe csapréseket véstek, majd azokba mindkét alkatrészebe illeszkedően idegencsapokat helyeztek. A kötés szilárdságát az idegencsapon keresztirányban átmenő faszegekkel érték el. Az erősítés céljából a lap mindkét oldalán fecskefarkas fabetéteket alkalmaztak. A korpusz rövidebb oldalai beeresztéssel, valamint 1-1 kezdetleges csapfoggal csatlakoznak a hosszantiakhoz. A tető- és fenéklapon képzett körbefutó árokba az oldallapok szintén beeresztéssel csatlakoznak. A bemutatott koporsók esetében eltérések a fabetétek számában, a beeresztés csapréseinek keresztmetszetében (négyyszög illetve háromszög) mutatkozik, továbbá a 23. sz. kurgán koporsójának sarokkötésénél 2-2 csapogát alkalmaztak. A koporsókat nem egy esetben alátétfákra helyezték a sírkamrában.⁷⁹

A koporsók keresztmetszetén a hosszanti oldallapok túlnyúlnak a röviddarabok külső síkján. Hasonló konfigurációt lehetett azonosítani a tuvai kultúra kokeli temetkezésének 7. és 32. sírjában (11. ábra)⁸⁰, amely utalhat analóg szerkezeti megoldásra; ugyanakkor hasonló koporsónyomokat feltárt pl. Tomka Péter,⁸¹ s megvannak a recens román anyagban is,⁸² bár a szerkezet ott sem ismert (12. ábra).

A 6-7. századi germánok temetkezéseiből két szerkezetileg szinte teljesen azonos darabot ('grabkammer') ismerünk. Az egyikén⁸³ (13. ábra) mind a négy oldalt 2-2 lapelem alkotja, melyek a sarkokon 2-2 csapfoggal csatlakoznak egymáshoz. A rajz szerint a fenéklap 3 elemből áll, a tetőlapnak pedig egyetlen tagját ábrázolták. Mint arról már történt említés, a kötés illesztése kifejezetten laza, s nem derül ki, hogy a korpuszt tulajdonképpen mi tartja össze: a kezdetleges fakötés aligha alkalmas erre. Ez talán összefüggésben lehet a tárgy 'grabkammer' megjelölésével, mely szerint az oldalak a sírgödör falának támaszkodtak volna. Ennek azonban ellentmondani látszik, hogy mind a csapok, mind pedig az alátétfák túlnyúlnak a korpusz külső síkján, tehát az oldalak nem támaszkodhattak közvetlenül a gödörfalnak. S talán az éppen itt közzölt (14. ábra) másik darab⁸⁴ is cáfolhatja e nézetet. Ennek a tárgynak oldalait 1-1 lap-

⁷⁹ Rugyenko, Sz. I. 1962. 11-21., 7., 8., 17., 19., 20. ábra

⁸⁰ Vajntsen, Sz. I. – Djakonova, V. P. 1966. 218., 222-226., 228. közli Tomka Péter 1977-78. 78-80. 29. 31. ábra

⁸¹ Tomka Péter 1977-78. 61.

⁸² Papahagi, T. 1928-34/II. 171/a. ábra, közli K. Csilléry Klára 1982. 61. kép

⁸³ Paulsen, Peter – Schach-Dörge, Helga 1972. 3. ábra

⁸⁴ Paulsen, Peter 1967. I. 2. ábra

elem alkotta, fenéklapját pedig 3. A fenéklap elemei élmentén illeszkedve faszegekkel rögzülnek egymáshoz, az oldallapok pedig 1-1 csapfoggal. Jól láthatók viszont az oldalfalak felső élében elhelyezett faszegek vagy furataik, melyek a tetőlapot rögzítve a korpusz állékonyágát biztosíthaták. Az oldalak és a fenéklap között azonban semmiféle szerkezeti kapcsolat nincs. Mindkét bemutatott tárgyat alátétfákra helyezték.

IV. Természetesen hiba lenne a rendkívül sok, régészetiileg adatolható koporsónyomhoz ilyen kevés számú konkrét tárgyi emlékre támaszkodva szerkezetet hozzárendelni. Lehetőségeink korlátai némiképpen tágíthatók, ha a koporsók és ládák terminológiailag igazolható funkcionális affinitását, valamint egy szerkezetani alaptételt kihasználva vizsgálatainkat más tárgycsoportokon is folytatjuk. A szerkezettan az alapszerkezetek közé sorolja az azonos funkciójú kötéstípusok összességét, függetlenül attól, hogy milyen terméken jelennek meg. Ezen az alapon fogjuk szemügyre venni a koporsók egyik rendkívül fontos csomópontját, a kávasarokkötést, illetve a kávasarokkötések szerkesztési elveinek eltérő funkciójú tárgyakon történő megjelenését. Helyzetünket nagymértékben nehezíti, hogy egzakt szerkezetismertető publikációk csak rendkívül kis számban láttak napvilágot; fotók, vagy más ábrázolások pedig sok esetben csak részeredményeket szolgáltathatnak.

A korábban már említett, egyiptomi kései kori faládának, melyet K. Csilléry Klára ismertet, oldaldeszkaí faszegekkel vannak összeerősítve, s az oldalak lábakba – sarokoszlopokba – csapva csatlakoznak egymáshoz. A szerző megemlíti, hogy a fenékdeshkák, melyeket az oldalhoz faszegek rögzítenek, a megszokottól eltérő módon a rövidebb oldallal párhuzamosak. A közölt fotó alapján azonban inkább úgy tűnik, hogy a ládának nincs fenéklapja, hanem csak egy hevederrendszer zárja le alulról, hasonlóan a krími görögségtől ismertetett 34. sz. szarkofághoz.⁸⁵ Koeppen, Alfred – Breuer, Carl a középbirodalomból közlik egy antropomorf szarkofág rajzát (15. ábra), melynek talp felőli záródarabja a hosszanti oldalakhoz egy sajátos, kezdetleges fecskéfarkas sarokkötéssel csatlakozik. A csomópontot faszegekkel erősítették. A koporsófedél rögzítésére az oldalak élében elhelyezett négyszög keresztmetszetű illesztőcsapok szolgálták,⁸⁶ melyek használatát Vozil Irén is leírja i. e. 1000-400 közötti darabokon.⁸⁷ Ugyanott említi, hogy a külön megmintázott darabokat négyszögletes keresztmetszetű faszegekkel rögzítették, több réteg illesztése esetén pedig keresztirányú faszegeket alkalmaztak. Aldred, Cyril hétféle koporsón használatos kávasarokkötést ismertet az óbirodalomból, i. e. 2500-ból (16. ábra)⁸⁸, egy ékszerládika fiókja pedig i. e. 1800-ból a féligtakart fecskéfarkas sarokkötés alkalmazását szemlélteti.⁸⁹ Lucas A. – Harris, J. R. összefoglalása szerint a III. és XI. dinasztiák alatt csak a 45°-os bütüillesztésnek (mitred joint) hét változata létezett. Bizonyára kávasarokkötés is készülhetett a 'dowels' (= 'tipli' azaz köldökcsap) megjelölésű kötésmóddal. A kötések szí-

⁸⁵ K. Csilléry Klára 1951. 246., XXVI/2. tábla

⁸⁶ Koeppen, Alfred – Breuer, Carl 1904. 81. 117. ábra

⁸⁷ Vozil Irén 1979. 237.

⁸⁸ Aldred Cyril 1954. 491. ábra

⁸⁹ Aldred Cyril 1954. 495. ábra, Lucas, A. – Harris, J. R. é. n. 453.

lárdságának eléréséhez – más megoldások mellett – általánosan használtak faszeget.⁹⁰

Ide kívánczik megjegyzésként, hogy az ismertetett korai egyiptomi darabokat csak a leletek legkorábbi csoportjaként értelmezhetjük, és semmiképpen nem tekinthetjük azokat a bútorművesség kezdeteit reprezentáló tárgyakként. Létrejöttük bizonyosan hosszan tartó alakulásmenet eredménye, melynek folyamatáról egyelőre nem alkothatunk reális képet.

A Watzinger, Carl által leírt szarkofágokon túlmenően a görögség szerkezethasználatát Wasowicz, Aleksandra foglalta össze. Az általa közölt 15 féle fakötés közül (17. ábra) 6 kávasarokkötés, így az egyenes fogazás (a), a fecskéfarkas fogazás (b), derékszögű egyenes bütüillesztés (d, e), beeresztés (h), 45°-os bütüillesztés (p), és az áttolt ékelt csapos kötés (r). A kötésekhez kötőelemenként több esetben faszeg járult.⁹¹

Úgy vélem, hogy az idézett koporsószerkezetek, valamint antik példák már eleendő adattal szolgálnak bizonyos szerkesztési elvek körvonalazásához.

1. A látott kötések, az esetek túlnyomó többségében csapozások, mind a mai fogalmaink szerinti asztalosszerkezetek közé sorolhatók. Vagy napjainkig alkalmazott megoldásokról, vagy azok közvetlen előzményeiről van szó.

2. A kávasarokkötéseket már igen korán meg tudták oldani közvetítő tag nélkül; az ácsolt ládaforma más anyagban történő megfogalmazásai – mint Chufu-Anch koporsója vagy a minói osszárium⁹² – ezekkel közel egykorúak, maximum mintegy 200 évvel korábbiak. Ezek alapján úgy vélem, hogy az újabb kutatások tükrében felül kell vizsgálnunk a szerkezetfejlődésre kidolgozott, máig használatos időrendet, melyre a Magyar Néprajz megjelenésre váró IV. kötete számára készített kéziratában maga K. Csilléry Klára vállalkozott.⁹³ Összhangban a szerkezetek és technológiák összefüggéséről mondottakkal inkább egyfajta párhuzamos fejlődés látszik valószínűnek. Annál is inkább így lehet ez, hiszen a vályúládából sem szerkezetileg, sem pedig technológiailag nem következhet az ácsolt láda, az asztalos láda viszont, mint azt a bemutatott középbírodalmi koporsó, vagy a lop-nori lelet alátámasztani látszik, igen. Az asztalosszerkezeteknek viszont csak egy része lehet az ácsolt láda szerves folytatása, a korpuszoldalnak közvetlen, sarokoszlopot nélkülöző kötése semmiképpen. Ugyanakkor az ácsolt szerkezet sem jöhet létre az asztalosszerkezetből, legfeljebb degradációs úton, mely feltevés azonban a tárgyak középkori gyakoriságára, illetve reprezentációs szerepükre való tekintettel nyugodtan elvethető. Megjegyezzük, hogy Bramm, O. kronológiájában ezen a helyen⁹⁴ áthidalhatatlan szakadék tátong, hiszen az az általa köztetes lépcsőfoknak tekintett lábmegoldás, amely a rövidoldal földig történő leeresztésével jön létre, nem hogy nem következik az ácsolt szerkezetből, de a bútortörténetnek a maga korában olyan vadhajtása, melyet az újabb angol irodalom egyszerűen esetlen-

⁹⁰ Lucas, A. – Harris, J. R. é. n. 452. 453.

⁹¹ Wasowicz, Aleksandra 1966. 40. ábra

⁹² K. Csilléry Klára 1951. 240., 1982. 183. kép

⁹³ K. Csilléry Klára szíves szóbeli közlése. Vö.: 1951. 239-240.

⁹⁴ Bramm, O. 1941. 160-161.

nek minősít.⁹⁵ Úgy vélem tehát, hogy az ácsolt ládák, illetve az asztalosládák időrendi prioritását jelenlegi tudásunk alapján semmiképpen nem dönthetjük el.

3. A csapok és illesztések kötőelemeként már Egyiptomban általánossá válik a faszeg.

V. Sajnos az ókor utolsó periódusából, illetve a középkor korai szakaszából nem rendelkezünk értékelhető adatokkal, a későbbi tárgyak azonban e hármas kritérium-rendszert többségükben kielégítik. Ilyenek az 1200 körül készült norvég szekrény,⁹⁶ gótikus ládák szintén Norvégiából,⁹⁷ valamint a 15. századból Franciaországból (18. ábra),⁹⁸ Németalföldről,⁹⁹ és Tirolból,¹⁰⁰ továbbá az egykorú norvég,¹⁰¹ valamint magyar faliszekrénykéek Hervatóról,¹⁰² Malompatakról¹⁰³ és Nagyszébenből.¹⁰⁴ A korpuszbútorok szerkesztési elvei e tekintetben a közelmúltig nem változtak. Igazolhatja ezt a legkorábbi datált magyarországi láda 1633-ból,¹⁰⁵ nemkülönben az általam vizsgált 19. századi menyasszonyi ládák mindegyike, melyek lábazati kávján majdnem azonosan feltűnik a Nagy Sándor-korabeli görög szarkofágokon alkalmazott megoldás (19. ábra),¹⁰⁶ s egy eltérő, de a fenti szerkesztési elveknek megfelelő egyedi típust volt alkalmam megfigyelni Norvégiában is.¹⁰⁷

Példáink száma tovább szaporítható, ha a kávasarokkötések vizsgálatát más bútorfajtákra is kiterjesztjük. Az ülőbútorok ülésalap alatti kávjait illetően az ókorból görög¹⁰⁸ és etruszk¹⁰⁹ darabok idézhetők. Hasonló elv tükröződik az iszlám bútorművészetben.¹¹⁰ A görög szarkofágokon tapasztalt aszimmetrikus kialakítású csap, kétvállas átmenő változata Norvégiában a 12. században trónszéken (20. ábra)¹¹¹, a 16. sz.-ban templomi padon tűnik fel.¹¹² A kötésmód jelentősége és szívós továbbélése recens csángó példákkal bizonyítható (21. ábra).¹¹³ Kevesebb információ tartalommal bíróan, de jól látható módon faszeggel rögzített csapozott fakötéseket szemléltethetünk 15-16. századi angol,¹¹⁴ francia (22. ábra)¹¹⁵ és északnémet¹¹⁶ ládaszékeken, továbbá angol ka-

⁹⁵ Bradford, Erlene é. n. 210.

⁹⁶ Årdal, Sogn. Historical Museum University of Bergen MA 126.

⁹⁷ Hotel Stalheim gyűjteménye

⁹⁸ Kaesz Gyula 1978. 185. ábra

⁹⁹ Vadász Erzsébet 1987. 54. 70. ábra

¹⁰⁰ Vadász Erzsébet 1987. 56. 72. ábra

¹⁰¹ Fra Eide, Osterøy. Historical Museum University of Bergen Bd 127.05.

¹⁰² Kovalovszky Júlia é. n. IV. tábla

¹⁰³ Kovalovszky Júlia é. n. 24. fotó

¹⁰⁴ Kovalovszky Júlia é. n. 29. fotó

¹⁰⁵ B. Bobrovsky Ida 1980. 45. ábra

¹⁰⁶ L. pl.: József Attila Múzeum, Makó (JAM) Gy. 88. 495. 1.

¹⁰⁷ Terménytároló láda, Hordamuseet, HOM 5857.

¹⁰⁸ Koeppen, Alfred – Breuer, Carl 1904. 128. 169. ábra

¹⁰⁹ Koeppen, Alfred – Breuer, Carl 1904. 158. 220. ábra

¹¹⁰ Korán-pult, Kaesz Gyula 1978. 167. ábra

¹¹¹ Wheeler, James é. n. 18.

¹¹² Hamre, Osterøy. Historical Museum University of Bergen MA 450.

¹¹³ „Karszék”, „Nagyszatla”, Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő 1981. 122. 61. d., 125. 67. a. ábra

¹¹⁴ Vadász Erzsébet 1987. 50. 64. ábra

rosszékeken és asztalokon ugyanebből a korból.¹¹⁷ A korai norvég templomi padok szolgáltatnak néhány további szerkezeti érdekességet; ezek a csapos beeresztés és az egyszerűen élmentén illesztett alkatrészelemek mindössze faszeggel kávaszerkezetté történő egyesítése.¹¹⁸

A ládák egy – általam ismert – szűk csoportján a sarokkötést látszólag eltérő módon oldották meg. Ilyen például a St. Denis-i apátság 1200-1250 között készült ládája,¹¹⁹ egy 1400 körülre datálható vesztfáliai láda,¹²⁰ s egy datálatlan német, K. Csilléry Klára szerint asztalosszerkezetű darab.¹²¹ Mindegyiken mind az oldallapok, mind pedig a fenéklap esetében a csomópontot dús derkoratív vasalás fogja össze. Szintén vasalt sarokkötésű ládák láthatók két, a 15. század derekáról származó táblaképen, az *Evagationes Spiritus* címűn, és a Szent Miklós oltárnak a Szent Miklós szobor megveszőzését ábrázoló jelentén.¹²² Szintén vasalt az egykorú káposztafalvi láda.¹²³ Az ábrázolások azonban – bár részletes szerkezeti rajz egyikről sem áll rendelkezésünkre – azt sugallják, hogy a vasalásnak hiba lenne túlzott szerkezeti jelentőséget tulajdonítani. A St. Denis-i és vesztfáliai ládák esetében inkább a díszítő igény lehetett hangsúlyos szempont, annál is inkább, mert az ábra alapján nem lehet kizárni, hogy a fa alkatrészelemek fakötéssel is csatlakoznak egymáshoz, amit a korábban említett analógiák is alátámaszthatnak, s amint az a hivatkozott német láda szöveges ismertetésében szerepel is. A festményeken ábrázolt ládák vasalásai pedig méretüknél fogva alkalmatlannak kellett lenniük a szerkezeti kötőelem szerepének betöltésére. Egyébként ez utóbbiakkal formai megfelelést mutató, vasalatok nélküli ládák is ismertek: a 15. századból Tirolból,¹²⁴ amely jól láthatóan fecskéfarkas sarokkötéssel készült, s egy németországi asztalosműhely-ábrázolásról.¹²⁵ Talán a káposztafalvi az egyetlen olyan általam ismert láda, ahol a kötésben a vasalás lényegesebb szerepet játszhatott. Úgy tűnik, a vasalt ládák az ismert darabok kisebb hányadát alkotják, s rendkívül figyelemre méltó, hogy a vasalást egyéb bútorformákon egyáltalán nem alkalmazták; annak szerepe jóformán kizárólag a zárakra és pántokra korlátozódott. Meg kell jegyezni továbbá, hogy egy 19. század eleji magyar menyasszonyi láda általam irányított kormeghatározó restaurátori feltárása során éppen a fém kötőelemek bizonyultak másodlagos, szakszerűtlen beavatkozásoknak.¹²⁶ Ezek alapján hajlok arra, hogy a vasalásokat dekoratív díszítőelemnek tekintsem, vagy inkább a használat során indokolttá váló szerkezetmegegerősítésként fogjam fel. Mindkét következtetést tények támasztják alá. A vályú-

¹¹⁵ Kaesz Gyula 1978. 195. ábra

¹¹⁶ Kaesz Gyula 1978. 205. ábra

¹¹⁷ Hunt, John é. n. 13., 14., 16. táblák

¹¹⁸ Vinje, Vos, 12. század. Historical Museum University of Bergen MA 317., Rennebu, Trøndelag, 13. század. Historical Museum University of Bergen MA 40.

¹¹⁹ Vadászi Erzsébet 1987. 46. 60. ábra

¹²⁰ Vadászi Erzsébet 1987. 54. 69. ábra

¹²¹ K. Csilléry Klára 1951. XXXI/1. tábla

¹²² Közli Vadászi Erzsébet 1987. 212. 14. ábra és 220. 23. ábra

¹²³ Kovalovszky Júlia é. n. 56. ábra

¹²⁴ Vadászi Erzsébet 1987. 55. 71. ábra

¹²⁵ A Mendel-kézirat ábrája 1425-ből. Közli: Windrich-Graetz, Franz 1982. 256. 220. ábra.

¹²⁶ Fejér Gábor 1987.

ládák esetében, ahol a vasalást szerkezeti szempontok egyébként sem indokolhatják, az hiányzik is minden alárendeltebb funkciójú termékről (pl. vályúk), ami a díszítőszándékot bizonyíthatja. Hiányzik továbbá a vájt koporsókról is (eltekintve a záró vas-kapcsoktól) olyannyira, hogy – mint például a paziriki leletek is bizonyítják – a díszítést is más technikával oldották meg; ez pedig a tárgyak repedezéseinek megakadályozását, mint célt látszik megerősíteni.

Az eddigiekben kizárólag európai példákról esett szó, s bizonyításunk kétségtelen gyengéje, hogy keleti párhuzamok csak rendkívül kis számban álltak rendelkezésemre. Két értékelhető leírást ismerek keleti utazóktól, mindkettőt K. Csilléry Klára idézi. Rubruk szerint a mongolok „... vékonyra hasított vesszőkből négyszögeket is készítenek egy-egy nagy láda méretére, utána az egyik végétől a másikig erő fedelet emelnek rá ugyanilyen vesszőkből, az elülső oldalába kis ajtót csinálnak, majd beborítják ezt a ládát vagy házikót fagygyúba vagy juhtejbe áztatott fekete nemezzel...”¹²⁷ Marco Polo pedig így írja le a mongol uralom alatt álló kínaiak koporsókészítését: „jó széles, féltenyérnyi deszkákból koporsót készítenek, gondosan összeillesztve és kifestve...”¹²⁸ A leírás megengedi, hogy a noin-ulai hun koporsók párhuzamát sejtjük mögötte.

A korábban már említett nurisztáni láda (23. ábra)¹²⁹ határolólapjai 1-1 darabból készült, mintegy 3-4 cm vastag deszkákból állnak. Az oldallapok a földig leeresztve lábat képeznek. A homloklap az oldallaphoz áttolt ékelt csapos kötéssel csatlakozik, ezzel együtt szimmetrikusan, de nem teljes hosszban is van eresztve abba. Ezzel egyező a hátfal-oldalfal csatlakozásának csomópontja. A fenéklap-oldallap kapcsolat annyiban tér el, hogy a beeresztés elmarad. Mind a homlok-, mind pedig a hátlap be van eresztve a fenéklapba, de az áttolt ékelt csap nélkül. A kötésmódok csángó analógiáira már történt utalás (24. ábra).¹³⁰

VI. Következtetéseink megvonása előtt itt most az ácsolt ládák ismertetésének kellene következnie, azonban K. Csilléry Klára többször idézett, minden szempontra kiterjedő tanulmánya¹³¹ ezt szükségtelenné teszi, s a terjedelmi korlátok miatt erre nincs is lehetőség.

VII. Gondolatmenetünket arra alapoztuk, hogy a koporsók és ládák sarokkötéseinek megoldásában szerkezetelvi tekintetben semmiféle különbség nincs. Ezért, ha a bevezetőben tett megállapításunk szerint a ládahasználat és a koporsóhasználat között nincs is oksági összefüggés, indokolatlan a népvándorlaskori koporsókon olyan szerkezetet feltételeznünk, mely a bútoriparban sem a megelőző korokban, sem a későbbiekben nem volt gyakorlat. Ebben az értelemben bemutatott tárgyaink nemcsak arra szolgáltathatnak bizonyítékot, hogy korábban tett szerkezetelvi megállapításaink legalábbis a középkorig helyesek, hanem megengedik, hogy azok érvényességét a korai középkor tárgyainban szegény periódusára is kiterjesszük, s a koporsókra vonatkoztatva is elfogadjuk.

¹²⁷ K. Csilléry Klára 1982. 85.

¹²⁸ K. Csilléry Klára 1982. 84.

¹²⁹ Museum für Völkerkunde, Wien állandó kiállítása.

¹³⁰ Vö.: 49. jegyzet továbbá uo. 132. 80., 134. 82. a., 135. 84. c. ábrák

¹³¹ K. Csilléry Klára 1951.

Középkori példáink tükrében nem érdektelen észrevételeink 3. pontját kissé alaposabban körüljárni. A faszegek kötőelemként való általános használata mellett ki kell hangsúlyoznunk, hogy ugyanakkor a fém kötőelemek alkalmazása mindenképpen alárendeltebb. Ezen megállapításra az ösztönzött, hogy megítélésem szerint a régészettudományokban az ún. koporsóvasalásoknak túlzott jelentőséget tulajdonítanak. Szendrey Ákos odáig ment, hogy a sírokban található fa-korhadéknyomokat csak abban az esetben fogadta el koporsónak, ha a koporsószegek is előkerültek.¹³² Tomka Péter a koporsóvasalásokat klasszifikációs tényezőként használja, bár megjegyzi, hogy azok előfordulása Nyugat-Európában gyakori, az általa áttekintett keleti temetkezésekben általában hiányoznak.¹³³ Ez utóbbi felismerésre jutott Kürti Béla is.¹³⁴ Feltétlenül meg kell említeni, hogy a sírban talált fémmaradványokról egy esetben konkrétan bizonyítható volt, hogy nem voltak szerkezeti kapcsolatokban a koporsóval.¹³⁵ Mindezek alapján a koporsókapcsok problémájának vizsgálatát módfelett fontosnak tartom, melyek megítélésében azonban korántsem lehet mechanikusan eljárni. Ha ugyanis a kérdés mindössze úgy merül fel, hogy vajon mik lehetnek az illető fémmaradványok ha nem koporsóvasalások,¹³⁶ akkor könnyen juthatunk zsákutcába. Megítélésüknél azonban nézetem szerint nagyobb súllyal esik latba az a tény, hogy egyetlen olyan példakkal alátámasztható érvet sem találhatunk, amelyek a korabeli kavaszerkezetek fém kötőelemmel történő egyesítését feltétlenül szükségessé tenné, eltekintve a koporsófedél lezárásától, mely következhet a 'koporsó' szó ötörök 'qap-', 'qop-', 'qapa-', 'qopu-' ige tövének 'bezár', 'befed' jelentéséből.¹³⁷ Hogy az alkalmazása itt sem lehetett általános, azt jól példázza nyugat- és kelet-európai leletek összevetése, mely szerint a Kárpát-medence úgy tűnik, e téren is kulturális kontaktzónának bizonyulhat.

Az eddigiek alapján hogyan válaszolhatjuk meg tehát kezdeti kérdésfeltevésünket? Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a szerkezetismeret eddig eredményeire támaszkodva korai lenne az egyes leleteket konkrét szerkezethez kötnünk. Hiszen az azonos metszeti konfiguráció is – mint például a noin-ulai hun, a kokeli, s a recens román koporsó említésekor láthattunk – csak valószínűsítheti a szerkezetazonosságot, valójában többféle – példáink erre is bőséggel szolgáltatnak bizonyítékot – kötésmódot takarhat. Mindazonáltal úgy vélem, hogy néhány – talán a kutatást előrevívő – következtetés kínálkozik az elmondottakból.

1. Koporsóként mindhárom (vájtt-, ácsolt- és asztalosláda) ládatípus számításba jöhet.
2. Mindenféleképpen a faszerkezetek túlsúlyával kell számolnunk, tehát olyanokkal, amelyek vasalást nem tartalmaznak.
3. A feltárt fakötések változatgazdagsága és jellege megkívánja azok prioritását a rekonstrukcióknál.

¹³² Szendrey Ákos 1928. 17-18.

¹³³ Tomka Péter 1977-78. 82.

¹³⁴ Kürti Béla szíves szóbeli közlése

¹³⁵ Felgyő, Újkiosztás, 2. század. L.: Szalay István 1942. 135-137.

¹³⁶ Lőrinczy Gábor szóbeli felvetése.

¹³⁷ TESZ 2. 566.

4. A bemutatott asztalosszerkezetek nagy száma megengedi az asztalosládák koporsóként való nagyobb mérvű megjelenését.

5. Az ácsolt – és asztalosládák elkülönítésekor, az ácsolt ládák formai felépítése lehet meghatározó, de nem szükségképpen az. Eszerint asztalosládaként értelmezhető a koporsó abban az esetben, ha a korhadéknyomok zárt négyszöget alkotnak, vagy annak valamely származékát. Az ácsolt ládára utalhatnak a sírgödörben található beásások,¹³⁸ illetve a sarkokon jelentkező lábakra utaló korhadéknyomok, nemkülönben a rövidoddallal párhuzamosan elhelyezkedő létrás keretnyomok.¹³⁹ Láttuk azonban, hogy azonos felépítésű asztalosszerkezetű darabok is készültek, így ezek csak megengedik, de nem bizonyítják kizárólagos érvénnyel az ácsolt láda létét. Megítélésem szerint az ácsolt ládák egzakt megkülönböztetése a rendelkezésre álló ásatási leletek alapján a jelzett korban jelenlegi ismereteink alapján nem áll módunkban.

Az előadottakkal a koporsórekonstrukciók megoldásához kívántam támpontokat szolgáltatni. Látható azonban, hogy a kérdés végső lezárásához további szerkezetelvi vizsgálatok szükségeltetnek, melyek meggyőződésem, hogy a tudomány más területein is előbbre vihetik kutatásainkat.

IRODALOM

Aldred, Cyril

1954 Fine Wood-Work. In.: A History of Technology I. (Eds.: Singer, C. – Holmyard, E. J. – Hall, A. R.). Oxford. 684-703.

1956 Furniture: To the End of the Roman Empire. In.: A History of Technology II. (Eds.: Singer, C. – Holmyard, W. J. – Hall, A. R. – Williams, T. I.). Oxford. 221-239.

Bartha Antal

1988 A magyar nép őstörténete. Budapest.

Benker, Gertud

é. n. Altes Bäuerliches Holzgerät. München.

Birket Smith, Kaj

1969 A kultúra ösvényei. Budapest.

B. Bobrovsky Ida

1980 A XVII. századi mezővárosok iparművészete (Kecskemét, Nagykőrös, Debrecen). Budapest.

Bradford, Erlene

é. n. Antique Furniture. London.

Bramm, O.

1941 Truhentypen. Volkswerk. Jena.

Bramwell, Martin (Ed.)

é. n. Das grosse Buch von Holz. München.

Childe, V. Gordon

1949 A szerszámok története. Budapest.

¹³⁸ Egy lényegében véve megindokolatlan állítás szerint az ácsolt ládák sírba helyezésekor a lábak számára külön helyet kellett vájni, vagy levágni a lábakat. Vö.: K. Csilléry Klára 1951. 268. és Watzinger, Carl 1905. 2. 5. fotó.

¹³⁹ Az aláhevederezés az ácsolt ládákon sem ismeretlen, l. erre nézve pl. Haáz Ferenc 1941. 1. és 6. ábra, továbbá Füzes Endre 1984. 23-29. ábrák.

Csekalov, A. K.

1974 Narodnaja djerevjannaja szkulptura ruszkogo szevera. Moszkva.

K. Csilléry Klára (Királyné)

1951 Az ácsolt láda. Az MTA II. Oszt. Közl. I/2. 231-284.

1972 Magyar bútortörténeti (faipari) munkaeszközök és technikák. (A Veszprémi Kézművesipartörténeti Szimpozium Vitaanyaga.) Veszprém.

1982 A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Budapest.

Dám László

1980 Magyar Néprajz I. Építkezés. Budapest.

Djakonova, V. P.

1975 Pogrebalnij obrjad Tuvincev kak isztoriko-etnograficeszkij isztocsnyik. Leningrad.

Domonkos Ottó

1980 Kisipar. In.: Magyar Néprajzi Lexikon (MNL) 3. Budapest, 209-210.

Erdélyi István

1967 Néprajzi jegyzetek Észak-Mongóliából. Ethn. LXXVIII. 122-126.

1982 Az avarság és kelet a régészeti leletek tükrében. Budapest.

Faipari Kézikönyv (Szerk.: Dr. Lugosi Armand) 1976. Budapest.

Fábián Gyula

1984 Újabb adatok a honfoglaláskori íjászat kérdésköréhez. MFMÉ 1980/81-1. Szeged. 63-76.

Fejér Gábor

1987 Kormeghatározó feltárás menyasszonyi ládán. Kézirat. JAMNA 82-89.

1990a. A házimunkában üzött faiparok Szilicén. Egyetemi szakdolgozat a debreceni KLTE Néprajzi Tanszékén. Kézirat. Debrecen-Makó.

1990b. Archaic Elements in Wood-Handicrafts. 4TH Congress of the SIEF-Bergen June 19TH-23RD 1990. Papers ii. (sajtó alatt).

é. n. Marchiai Jakab széke, a legrégebbi ismert magyarországi ülőbútor. Múzeumi Kutatások Csongrád megyében 1985. H. n. (Szeged). 75-86.

Füzes Endre

1984 A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban. Budapest.

Galauné, P. (szerk.)

1958 Medžio Dirbinia. II. Knyga. Lietuviu Liaudies Menas. Vilnius.

Germanen, Hunnen, und Awaren. Schatze des Völkerwanderungszeit.

1987 Nürnberg. 218-219.

Greguss Pál

1939 Szeged-környéki régészeti leletek xylográfiái vizsgálata. A Szegedi Városi Múzeum Kiadványai IX. Szeged. Klny. a Botanikai Közlemények XXXI/I. 3-4. füzetéből.

Györfly György (sajtó alá rendezte)

1986 Julianus barát és a napkelet fölfedezése. Budapest.

Haáz Ferenc

1941 Szuszék készítése az Udvarhely megyei Varságon és Siklódon. Népr. Ért. XXXIII. 96-99.

Heckenast Gusztáv

1970 Fejedelmi (királyi) szolgálonépek a korai Árpád-korban. Budapest.

Hensel, Witold

1965 Dis Slawen im Frühen Mittelalter. Berlin.

Hunt, John

é. n. Furniture. The Tudor Period. In.: The Connoisseur's Complete Period Guides to the Houses, Decoration, Furnishing and Chattels of the Classic Periods. (Eds.: Edwards, Ralph - Ramsey, L. G. G.) London. 45-58.

- Juhász Antal*
 é. n. Faragó specialisták és kézműves mesterek. Múzeumi Kutatások Csongrád megyében
 1984. (Szeged). 72-78.
- Kaeszy Gyula*
 1978 Ismerjük meg a bútorstílusokat. Budapest.
- Koepfen, Alfred – Breuer, Carl*
 1904 Geschichte des Möbels unter Berücksichtigung der Architektonischen und Tektonischen Formen. Eine Stillehre für Bau – und Möbeltischler. Berlin – New York.
- Kós Károly*
 1980 Eszköz, munka, néphagyomány. Bukarest.
- Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő*
 1981 Moldvai csángó népművészet. Bukarest.
- Kovalovszky Júlia*
 é. n. Gótikus és reneszánsz bútorok. H. n.
- László Gyula*
 é. n. a. A honfoglaló magyar nép élete. H. n.
 é. n. b. Régészeti tanulmányok. Budapest.
 é. n. c. Őstörténetünk. Budapest.
- Lucas, A. – Harris, J. R.*
 é. n. Ancient Egyptian Materials and Industries. London.
- Lükő Gábor*
 1937-38 Az Ural-Altáji népek primitív gyalujának magyarországi emléke. DDMÉ Debrecen. 131-133.
- Madaras László*
 1990 Szarmata fakoporsó Szenttamás- Pozderkáról. Jászkunság.
 A magyar nyelv történeti etimológiai szótára 2. (Főszerk.: Benkő Loránd). [1970] Budapest.
 (TESZ)
- Márkus Mihály*
 1946 Szláv népek. In.: A Szovjetunió (Szerk.: Dr. Bolgár Elek) Budapest.
- Papahagi, T.*
 1928-34 Images d'ethnographie roumaine I-III. București.
- Paulsen, Peter*
 1967 Alemannische Adelsgräber von Niederstotzingen I-II. Stuttgart.
- Paulsen, Peter – Schach-Dörjes, Helga*
 1972 Holzhandwerk der Alemannen. Stuttgart.
- Pesch, Reinhard*
 1966 Holzgerät in seinen Urformen. Berlin.
- Pigott, Stuart*
 1987 Az európai civilizáció kezdetei. Budapest.
- Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György*
 1984 A görög kultúra aranykora. Homerostól Nagy Sándorig. Budapest.
- Rugyenko, Sz. I.*
 1960 Kultura naszelenia Centralnogo Altaja v Szkifszkoe vremja. Moszkva-Leningrád.
 1962 Kultura hunnov i noinulinszkie kurgani. Moszkva-Leningrád.
- Salonen, Armas*
 1963 Die Möbel des halten Mesopotamien nach sumerisch-akkadeschen Quellen. Annales
 Academie Scientiarum Fennicae. Ser. B-Tomm 127. Helsinki
- Cs. Sebestyén Károly*
 1927 A magyarság ládái. Magyar Nyelv XXIII. 201-205.

Symonds, R. W.

1956 Furniture: Post-Roman. In.: A History of Technology II. (Eds.: Singer, C. – Holmyard, E. J. – Hall, A. R. – Williams, T. I.). Oxford. 240-258.

Szalay István

1941 A földéaki koravaskori és szarmatakori telep fa- és faszén maradványainak xylotomiai vizsgálata. Dolgozatok XVII. Szeged. 162-164.

1942 Szarmatakori koporsó és praehistorikus famaradványok xylotomiai vizsgálata. Dolgozatok XVIII. Szeged. 135-137.

Szendrey Ákos

1928 Az ősmagyar temetkezés. Ethn. XXXIX. 13-26.

Szolnoky Lajos

1979 Háziipar. In.: MNL 2. Budapest. 505.

Talbot Rice, Tamara

1957 The Scythians. London.

Tomka Péter

1977-78 Adatok a Kisalföld avarkori népességének temetkezési szokásaihoz. Arrabona. 19-20. 17-109.

H. Tóth Elvira

1981 Sajátos temetkezési szokások a Duna-Tisza közti avarkori temetőekben. Arch. Ért. 108/2. 157-191.

Újváry Zoltán

1981 Agrárkultusz. Folklor és Etnográfia 6. Debrecen.

Vadász Erzsébet

1987. A bútortörténete. Budapest.

Vajnstejn, Sz. I. – Djakonova, V. P.

1966 Pamjatnyiki v mogilnyike Kokel konca I. tüzscisetija do nasej eri – pervih vekov nasej eri. T. TKAEI II. Moszkva-Leningrád.

Vaulina, Maria – Wasowicz, Aleksandra

1974 Bois Grecs et Romains de l'Ermitage. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdansk.

Voit Pál

é. n. Régi magyar otthonok. H. n.

Vozil Irén

1979 Egyiptomi múmiakoporsók összehasonlító vizsgálata és restaurálása. Múzeumi Műtárgyvédelem 6. 235-250.

Vörös Gabriella

1988 Későszarmatakori temetőrészlet Szeged Tarján városrészéből. Comm. Arch. Hung.

Wasowicz, Aleksandra

1966 Obróbka drewna w starożytnej grecji. Bibliotheca Antiqua Vol. VI. Wrocław – Warszawa – Kraków.

Watzinger, Carl

1905 Griechische Holzsarkophage aus der zeit Alexanders des Grosse. Leipzig.

Wheeler, James

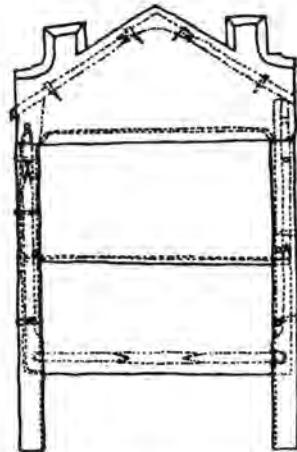
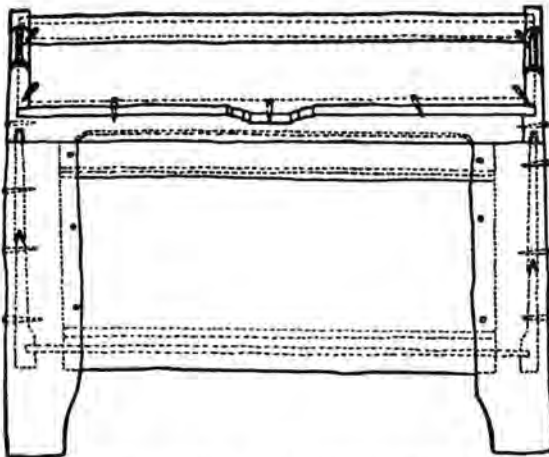
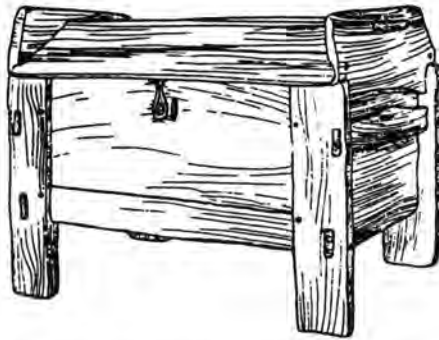
é. n. The archeological Record: Ancient and Medieval Furnitures. In.: The History of Furniture. London.

Wicker Erika

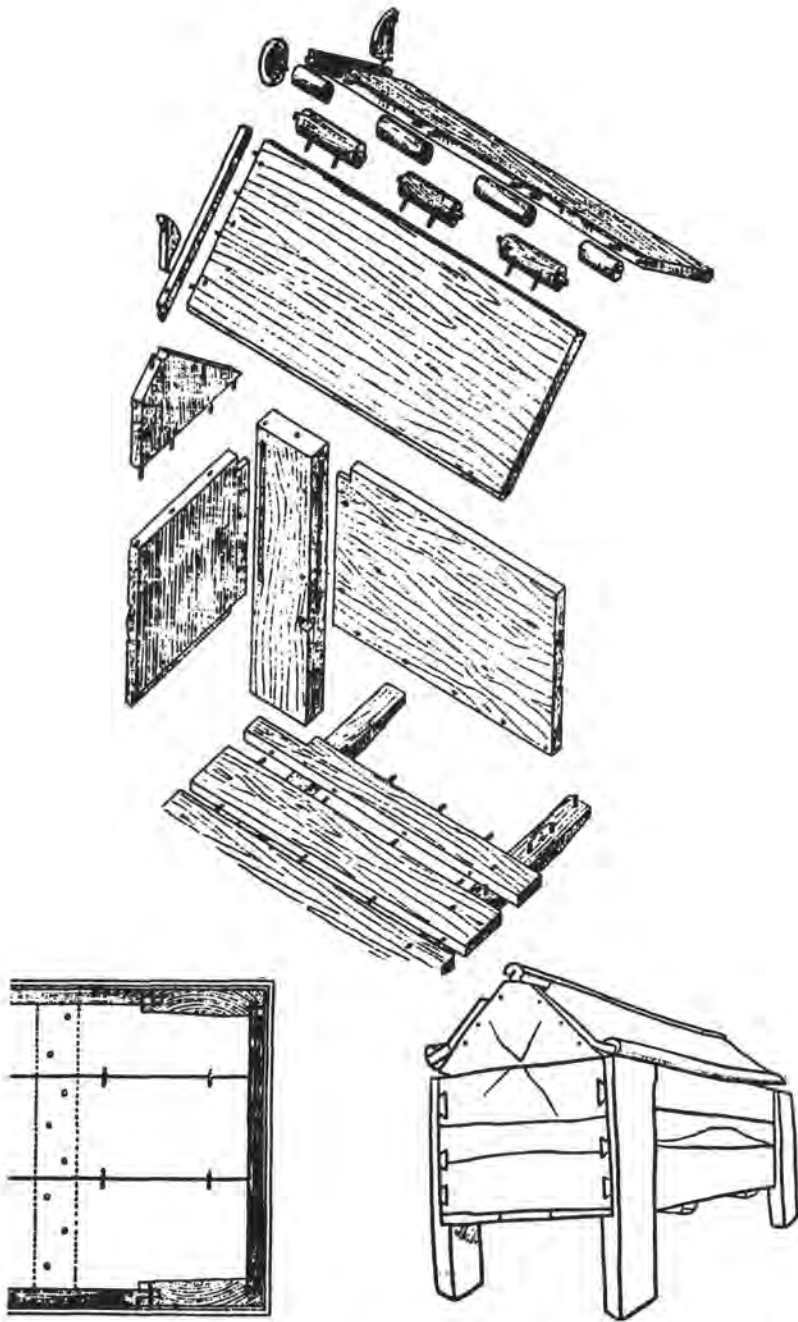
1985 Koporsók a csólyospálosi avarkori temetőben. Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun megyében. 1985. Kecskemét. 57-70.

Windisch – Graetz, Franz

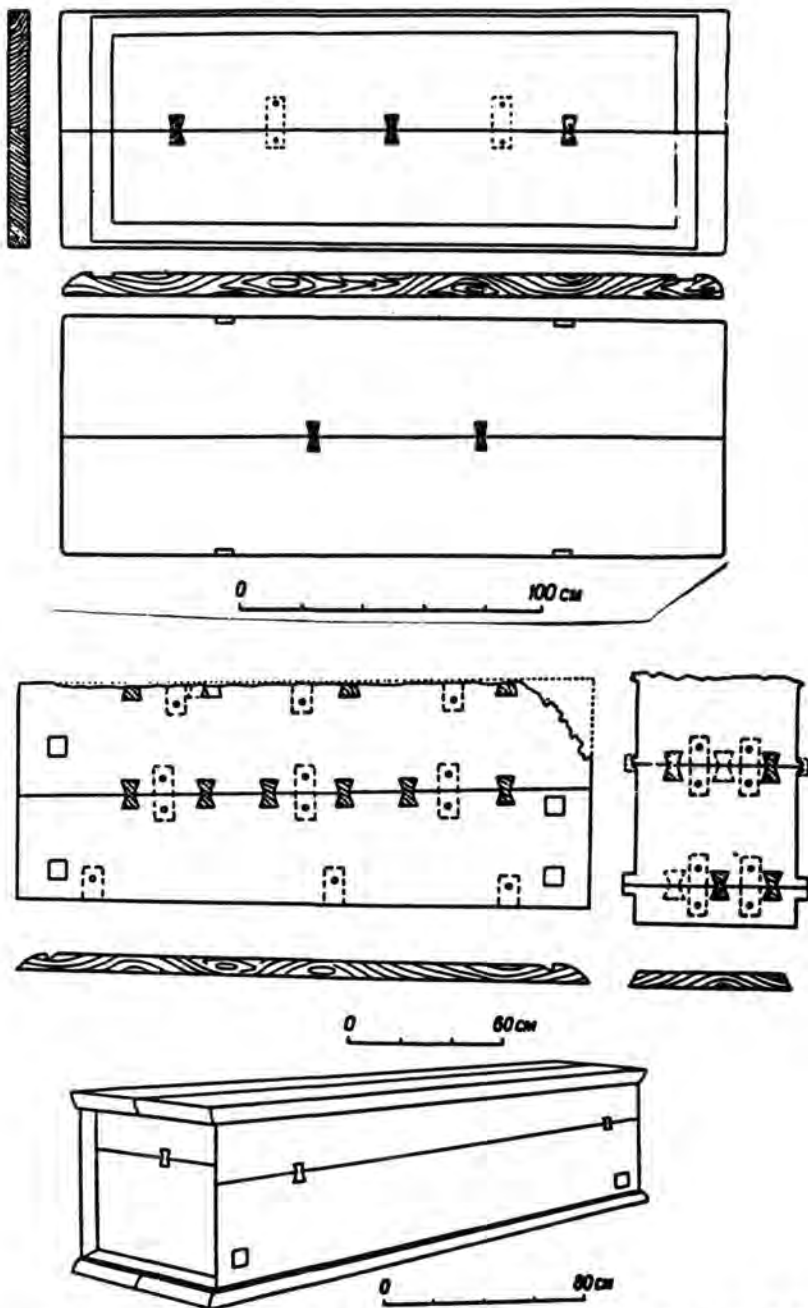
1982 Möbel Europas I. München.

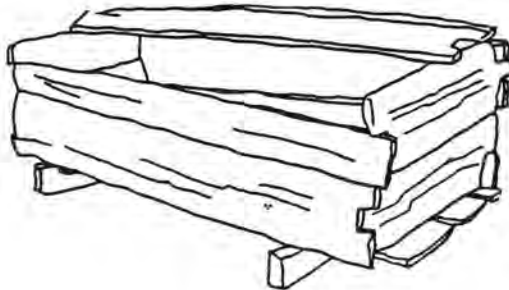
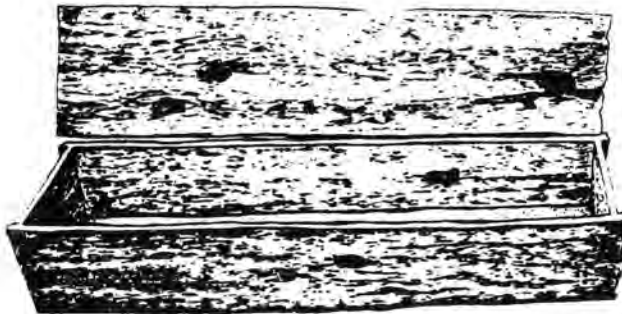
I. tábla: 1. Szkíta vájt koporsó. Bahadar, Altáj hegység, 1.sz. kezdete körül. Csilléry, Klára K. 1982. 62. kép után. 2. Végdeszkákkal tektonikusan zárt vájt koporsó. Nyugat-Kína, Lop-nor medence, 1. sz. kezdete körül. Csilléry, Klára K. 1982. 60. kép után. 3. Középkori ácsolt láda. Symonds, R. W. 1956. 228. ábra után. 4. Ácsolt láda, „Szörköny”. Magyarország, Baranya megye. Csilléry, Klára K. 1951. 233. után.

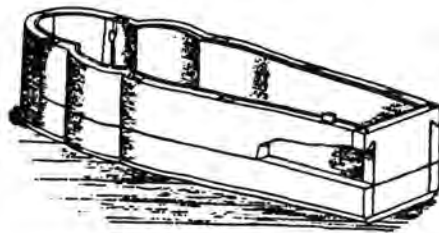
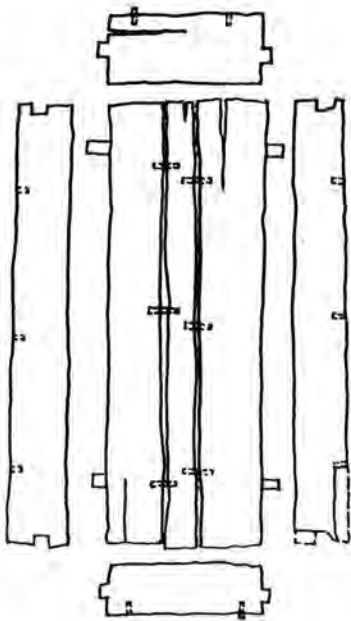
II. tábla: 5. Görög szarkofág perspektivikus szerkezeti rajza. I. e. 4. sz. Watzinger, Carl 1905. 127. ábra után. 6. Kávasarokkötés görög szarkofágon. I. e. 4. sz. Watzinger, Carl 1905. 48. ábra után. 7. Görög gyermekszarkofág fecskefarkas kávasarokkötéssel. I. e. 4. sz. Csilléry, Klára K. 1951. 244. után.

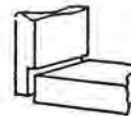
III. tábla: 8. Koporsódeszkák. Hun, Noin-ula 24. kurgán, 1. sz. körül. Rudenko, Sz.I. 1962. 8. ábra után. 9. Koporsódeszkák. Hun, Noin-ula 23. kurgán, 1. sz. körül. Rudenko, Sz.I. 1962. 20. ábra után. 10. Hun koporsó perspektivikus képe. Noin-ula 24. kurgán, 1. sz. körül. Rudenko, Sz.I. 1962. 7. ábra után.

IV. tábla: 11. Kokel (Tuva) 7. sír. Tomka, Péter 1977-78. 29. ábra után. 12. Román koporsó (copârşeu). Cserbel (Cerbăl, Románia), 1929. Csilléry, Klára K. 1982. 61. kép után. 13. Germán koporsó, 6. század. Paulsen, Peter – Schach-Döriges, Helga 1972. 8. ábra után.

A BUTT JOINT

B HALF JOINT

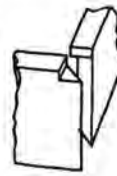
C SIMPLE MITRE

D SHOULDER-MITRE

E DOUBLE SHOULDER-MITRE

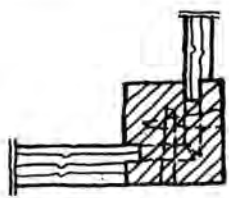
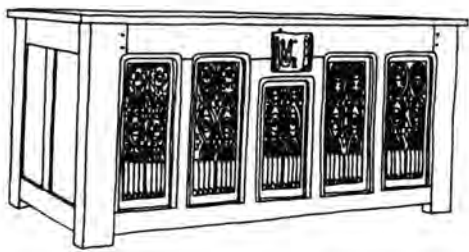
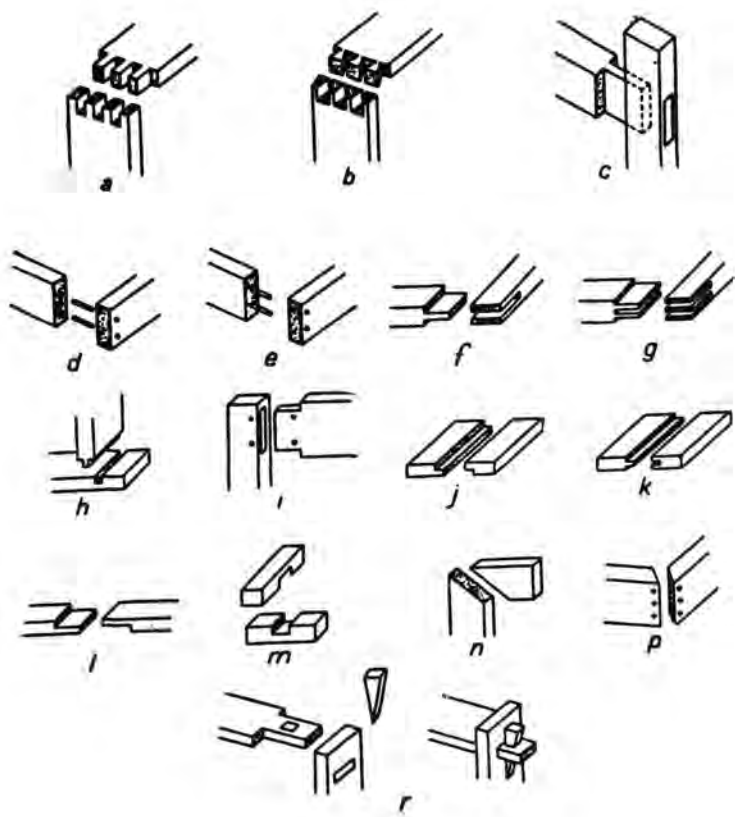

F MITRE HOUSING

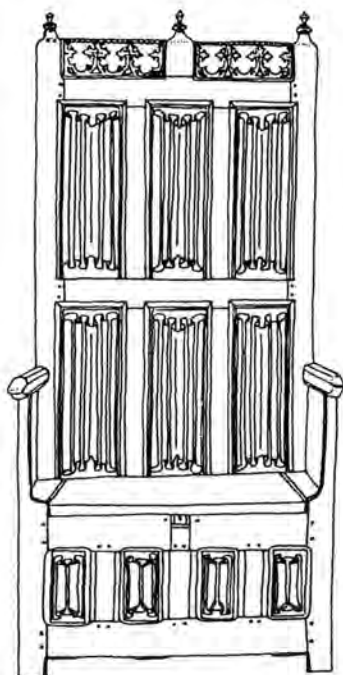
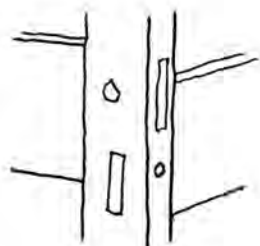

G DOVETAIL MITRE HOUSING

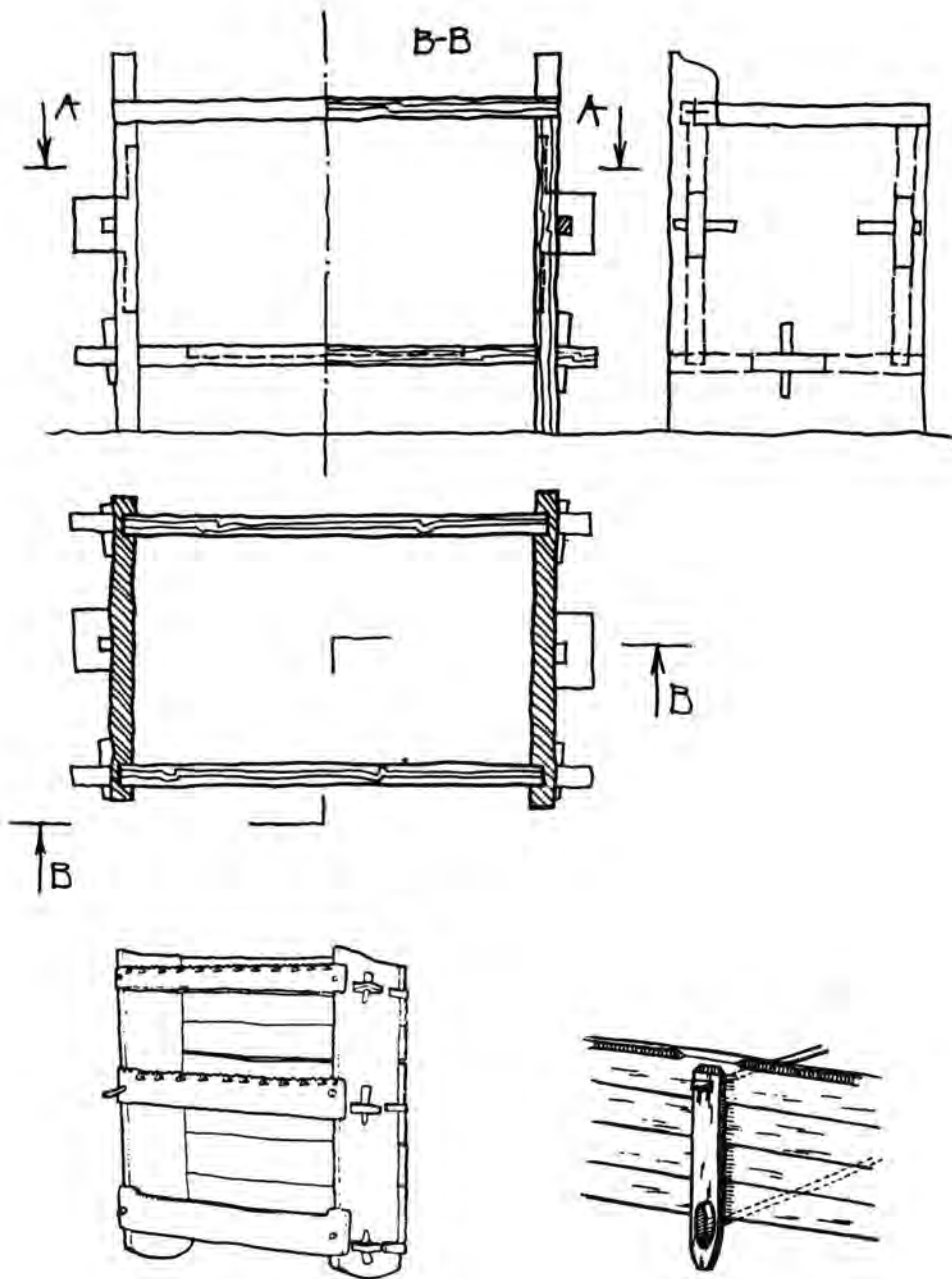
V. tábla: 14. Germán koporsó. Niederstotzingen-Oberflacht, 6-7. sz. Paulsen, Peter 1967. I. 2. ábra után. 15. Egyiptomi szarkofág, i.e. 2200-1800. Koeppen, Alfred – Breuer, Carl 1904. 117. ábra után. 16. Koporsó-sarokkötések. Egyiptom, Óbirodalom, i.e. 2500. Aldred, Cyril 1954. 491. ábra után.

VI. tábla: 17. Görög szerkezeti kötések. Waşowicz, Aleksandra 1966. 40. ábra után. 18. Francia láda, 15. sz. Kaesz, Gyula 1978. 185. ábra után. 19. Menyasszonyi láda lábazati kávjának sarokkötése. Magyarország, Makó, 19. sz. közepe. József Attila múzeum, Ltsz. Gy. 88. 495. 1.

VII. tábla: 20. Tró, Norvégia, Tydal 12. sz. Ülészlap alatti káva sarokkötése. Wheeler, James é. n. 18. után. 21. Csángó karosszék, „karszék”, Bogdánfalva (Valea Seača, Románia). Kós Károly Dr. – Szentimrei, Judit – Nagy, Jenő Dr. 1981. 122. 61. d. ábra után. 22. Ládaülés, francia 15. sz. Kaesz, Gyula 1978. 195. ábra után.

VIII. tábla: 23. Nurisztáni láda. Museum für Völkerkunde Wien állandó kiállítása, a szerző rajza. 24. Csángó polc, „póc”, Klézse (Cleja, Románia). Kós, Károly Dr. – Szentimrei, Judit – Nagy, Jenő Dr. 1981. 80. d. ábra után. 25. Heveder ábrázolása szuszékon. Haáz, Ferenc 1941. 6. ábra után.

VÖLKERWANDERUNGSZEITLICHE HOLZSÄRGE AUS EURASIEN

Fejér Gábor

Das Nachweisen von Sargbestattungen aus Gräbern der Völkerwanderungszeit ist ein relativ neues Ergebnis in der archäologischen Forschung, wie es durch die zahlreichen Detailarbeiten und Zusammenfassungen überzeugend belegt ist. Wegen des oft sehr schlechten Zustandes der freigelegten Holzsäрге ist es aber nur selten möglich, ihre Formen und Konstruktionen eindeutig zu bestimmen. Daraus folgt, daß sich die Auswertung der Funde in sehr breiten Grenzen bewegt und es mehrere unterschiedliche Auffassungen über ihre Rekonstruktionen gibt.

Meine Arbeit hat ein doppeltes Ziel vor sich. Zuerst werden die damals verwendeten Sargformen und die Verwendung des Sarges besprochen. Nach meiner Materialaufnahme gibt es drei Grundtypen in Eurasien: der Einbaumsarg, der gezimmerte Sarg und der zu den Schreinerkonstruktionen nahe stehende, aus Plattenelementen zusammengestellte rahmenartige Sarg. Einige Beispiele zeigen, daß die drei Grundtypen untereinander variieren. Es konnte beobachtet werden, daß es gewisse Ähnlichkeiten und Zusammenhänge zwischen den Gegenstandsformen der miteinander verkehrenden Völker, trotz ihrer unterschiedlichen Lebensweise, gibt.

Im zweiten Teil werden die in der ungarischen Fachliteratur bisher veröffentlichten Sargrekonstruktionen besprochen.

*Деревянные гробы эпохи переселения народов в Евразии
Фейер Габор*

Многочисленные археологические исследования, благодаря которым в эпоху переселения народов на территории Евразии выявлены гробы, - как об этом свидетельствует немалое число публикаций на эту тему - являются относительно новыми результатами археологической науки. Однако определение формы и конструкции гробов возможно только в немногих случаях из-за плохой сохранности их материала. Таким образом изучение находок предлагает множество различных интерпретаций реконструкций. Настоящая работа написана с двойной целью. Во-первых она содержит схематический обзор использования гробов народами, жившими на данной территории, и представляет имеющиеся в нашем распоряжении типы предметов. Таким образом в этом ареале можно определить три основных типа: выдолбленное гробовище (долбленный ящик, цинбаум), рублённый ящик, а также близкий к столярной конструкции сруб, состоящий из плоскостных элементов. Есть примеры смешивания типов между собой, наблюдаются также связи между формами предметов народов, ведущих различный образ жизни, но поддерживающие отношения между собой. Затем следует оценка реконструкций (в первую очередь представленных в венгерской литературе).

